

Рибалко Світлана

*Професор. Доктор мистецтвознавства
Завідувач кафедри гуманітаристики та мистецтвознавства
Харківська державна академія культури
(м. Харків. Україна)*

ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВА: ВІЙНА НАРАТИВІВ

Постколоніальні студії як один зі стійких трендів сучасних гуманітарних наук певною мірою простежуються в розвитку українського мистецтвознавства: від початку 1990-х рр. відбувається поступове повернення призабутих або й навмисно викреслених советською цензурою імен українських митців, художніх явищ і творів. Переосмислення власної мистецької спадщини формувало оновлену версію історії українського мистецтва. Серед таких досліджень слід назвати багатотомне видання Історії українського мистецтва, підготовлене колективом співробітників Інституту мистецтвознавства та фольклористики імені М. Рильського [1], публікації Д. Горбачова, О. Лагутенко, Г. Складенко, Л. Соколюк, В. Сусак, О. Федорука, С. Федько-Шилз та багатьох інших науковців.

Однак ентузіазм «відкриття», заповнення «білих плям» оминав загострення питань культурної апропріації. Тому сприяли і традиційні зв'язки з провідними науковими школами Росії, спільні проекти. Останнє зумовлювалося й двоїстістю культурної ідентифікації багатьох митців, що в умовах імперії, коли навчання і, відповідно, подальша творча реалізація художника пов'язувалися з Академією мистецтв у Санкт-Петербурзі, було неминучим. Така ситуація не є винятковою: історія світового мистецтва знає багато подібних прикладів. Майже злидарське становище науковців у вищій школі, тотальна практика «досліджень за власний кошт» зробили привабливими участь українських науковців у російських

виданнях та конференціях, присвячених постатям, які належать українській і російській культурі.

Однак відсутність у багатьох закордонних виставкових, видавничих проєктах паритету, подання результатів досліджень під загальною назвою, яка починається зі слова «руський», сприяло ствердженню українських митців минувшини як виключно російських. Відтак досягнення українських митців, особливо в галузі академічного живопису й авангарду, у сприйнятті світової наукової спільноти досі залишаються в затінку російської історії та пасивно підтримують міф про велич російської культури і знецінюють значення культури України. Зусилля окремих науковців репрезентувати національний наратив за кордоном, на жаль, поки ще не здатні подолати тяглість традиції маркувати українське як російське. Тому, попри понад 30 років розбудови незалежної держави, українське мистецтво в публікаціях іноземних фахівців продовжує зміцнювати російський культурний імідж. Так, традиційно в закордонному мистецтвознавстві (від Європи до Азії включно) український іконопис подається як російський, що вказує на усталену псевдоісторичну конструкцію про Київ як початок російської цивілізації і, відповідно, складову «русского міра». Наслідки цієї ситуації сьогодні спостерігаємо у викривленому поданні подій в Україні деякими східними та західними аналітиками.

Ще більше російськоцентричність мистецтвознавчих наративів помітна в царині академічного живопису. Ба більше, стикаємося з випадками, коли українська складова старанно замовчується не лише в аспекті творчості конкретного митця, а й на рівні змісту картини. Одним із таких кричущих прикладів стала ретроспективна виставка Іллі Юхимовича Рєпіна, що відбувалася у червні 2021 р. в Гельсінкі у музеї Атенеум. Окрім того, що до її підготовки, яка відбувалася протягом 25 (!) років, не було запрошено жодного українського вченого чи установу,

як прес-реліз від куратора Тімо Гууско, так і коментарі в публіцистиці виявилися напрощад «поза українським контекстом». У прес-релізі, який розійшовся на цитати на новинарних сайтах, лише один раз сповіщається, що Репін народився на території сучасної України. Тим українська складова й завершується. Надалі глядач дізнається, що Репін ніби відтворив російські етнічні типажі та російський характер, для чого як приклад подано славнозвісні «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» (варіант 1881–1891 рр.) [3]. Тобто виявляється, що запорізькі козаки були «етнічними росіянами». Ясна річ, що не знайшли місця і згадки про провідних українських діячів, які стали прототипами основних персонажів, не помітив куратор у композиції картини й українських прапорів – жовто-блакитного та червоно-чорного. Зрештою, перегляд виставки, на думку куратора, мав «допомогти фінам наблизитися до розуміння руськості» [3]. Не більше й не менше. І дарма, що значна частина експонованих творів розповідає про українське коріння митця й утворює помітний український контекст. Так само залишився поза увагою і портрет Т. Г. Шевченка на стіні в композиції картини «Не чекали» (1884–1888), що суттєво впливає на розуміння змісту твору. Картина Репіна «Гопак» (1927), яку він писав уже майже наостанку життя, також не стала для куратора свідченням важливості для художника його українського коріння.

Першим висловив незгоду з ігноруванням українського контексту українсько-фінський композитор Лукас Стасевський, який опублікував статтю під назвою «Ігнорування українства Іллі Репіна – частина російського культурного привласнення» в одному з провідних видань «Helsingin Sanomat» [6]. Через поширення журналісткою та громадською активісткою Тетяною Терамае його статті в соціальних мережах виставка викликала громадську дискусію, одним із провідних мотивів якої було твердження, що після 2014 р. не можна ігнорувати

український погляд. У відповідь куратор заявив, що музею відомо про зв'язки Рєпіна з Україною, але в розробці концепції виставки обрано позицію «над національністю». Тобто все знали, але вибір зробили на користь Росії: яскравий приклад ефекту т. зв. фінляндизації в науці.

Після експонування картин у Гельсінкі виставка відкрилася в Парижі, де викликала неабиякий інтерес. Прикметна і невтішна паризька назва – «Рєпін малює руську душу». Понад 600 відвідувачів на день переконувалися у «величі руської культури».

Не можна сказати, що у Франції якимось інакше визначають належність до школи. Саме Жан-Клоду Маркаде (мистецтвознавцю, який одним із перших став писати про творчість Казимира Малевича як українського митця) належить вислів, що не можна ігнорувати того, де художник отримав перші враження від землі, кольорової гами народного мистецтва та історії. Однак у жодній статті чи огляді виставки, опублікованій фінськими чи французькими арт-критиками, українська складова не отримала висвітлення [2; 4]. У випадку з запорізькими козаками це означає не тільки вилучення автора з українського контексту, а й виривання цілої сторінки української історії, пов'язаної з козацтвом.

Для російських музейників етнічна приналежність запорізьких козаків не є таємницею. Невипадково у 2015 р. картину було знято з експозиції Руського музею в Санкт-Петербурзі саме з міркувань політичної ситуації та небажаних асоціацій. Тим більш прикро, коли дізнаємося, що керівництво одного з українських вишів нині рекомендувало зняти рєпінських запорожців з переліку екзаменаційних творів через «дискусійність питання».

Подібна ситуація, коли певні спільноти пропонують очистити нашу гуманітаристику від усього російського чи такого, що потурає імперській міфології, сьогодні стала одним

із найпомітніших трендів, який, безумовно, на часі. Однак, на жаль, часто такими добрими намірами завершується справа обкрадання нашої культури, наше надбання остаточно, легко і без бою віддається країні-загарбнику. Тож сьогодні вкрай необхідно спрямувати зусилля на деколонізацію мистецтвознавчого нарративу, залучення експертів до громадських дискусій, широку репрезентацію української культури у світі з акцентом на фактах апропріації національної культури.

Джерела та література

1. Історія українського мистецтва: у 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського; голов. ред. Г. А. Скрипник та ін. – Київ, 2006–2011.
2. Dagen Ph. «Ilya Répine. Peindre l'âme russe»: au Petit Palais, les contradictions d'un peintre réaliste // *Le Monde*, 12 грудня 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.lemonde.fr/culture/article/2021/12/12/ilya-repine-peindre-l-ame-russe-au-petit-palais-les-contradictions-d-un-peintre-realiste_6105725_3246.html. – Дата звернення: 1 червня 2022.
3. Ilya Repin. Exhibition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.artlimited.net/agenda/ilya-repin-exhibition-painting-ateneum-art-museum-helsinki-finland/en/7583667>. – Дата звернення: 1 червня 2022.
4. Ilya Repin's Russian Soul in Paris // *RussianArt+Culture*, 18 січня 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.russianartandculture.com/ilya-repins-russian-soul-in-paris/>. – Дата звернення: 6 травня 2022.
5. Ilya Repinin ukrainalaisuuden sivuuttaminen on osa Venäjän harjoittamaa kulttuurista omimista // *Helsingin Sanomat*, 29 квітня 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007948673>. – Дата звернення: 29 травня 2022.